

ского характера, должно было содействовать регулированию отношений между батраками и хозяевами, исполнению условий договора.

Ключевые слова: обычное право, батрачество, обряд, обжинки, пастух, традиция, украинская этнокультура.

This study reveals the significance of traditional ritualism for customary law institute of hiring laborers in Ukrainian culture of the 2nd half of the 19th – early 20th Centuries. Agricultural ritualism including magic actions subserved proper regulation of hiring and accomplishment of works as well as labour contract compliancy.

Keywords: customary law, wage labor, ritual, obzhynky, pastoralist, tradition, Ukrainian ethnoculture.

УДК 374.71

Н.В. ФРАДКІНА, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХП»

ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Досліджується історія виникнення та сучасність, аналізуються методи та форми роботи Харківського історико-філологічного товариства. Розкривається внесок членів товариства у розвиток науки та культури в Україні. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: наукове товариство, педагогічна діяльність, інтелігенція, українознавство.

Вступ. Сьогодення нашої молоді держави вимагає вирішення нових завдань, що постають перед науково-освітньою галуззю України, яка декларує своє устремління бути серед розвинених, демократичних країн Європи. Сучасне світове суспільство стає дедалі більш глобалізованим, інтернаціональним, готовим до конкурентної боротьби як на ринках капіталів, енергетичних ресурсів, товарів, послуг і зайнятості, так і у сфері освіти. Яким буде суспільство майбутнього, як у ньому буде організована і здійснюватись діяльність людини, який рівень життя людини буде в ньому досягнутий залежить, у першу чергу, від того, наскільки освіченими будуть його члени.

Мета статті. Довести, що вивчення досвіду діяльності наукових товариств у ХІХ ст. є дуже важливим у процесі культурного та наукового поступу України. Історія, традиції та сучасна діяльність Харківського історико-філологічного товариства, як одного з провідних у розвитку історичного краєзнавства, фольклорно-етнографічних, археологічних, діалектологічних та археографічних досліджень в Україні, у розповсюдженні та популяризації наукових знань в багатьох галузях гуманітарних наук та підготовці цілої низки видатних спеціалістів, залишаються невичерпним джерелом у справі просвітництва на Слобожанщині.

© Н.В. Фрадкіна, 2013

Результати досліджень. ХІФТ виникло у 1877 році і було створено як невелике за складом наукове товариство, та завдяки енергійній і плідній діяльності його учасників, воно згодом перетворилось на справжній науково-освітній і організаційний центр фольклорно-етнографічних досліджень в Україні [5]. У різні часи його очолювали найвидатніші представники вітчизняної науки: О.О. Потебня (1877–1891), історик М.С. Дрінов (1891–1896) та етнограф і літературознавець М.Ф. Сумцов (1897–1919).

Заснування історико-філологічного товариства при Харківському університеті було зумовлено наявністю великого кола вчених гуманітарного напрямку, чий науковий та суспільний інтереси шукали виходу з тісних університетських аудиторій. Пояснюючи причину виникнення Товариства, М.Ф. Сумцов пізніше писав, що його заснування «співпало з поживленням провінційної історіографії, з тим прагненням до вивчення руської старовини та народності, яке явилось продуктом виниклого у самому товаристві прагнення до розвитку самопізнання на ґрунті вивчення вітчизняної історії» [2, с. 19].

У Харківському історико-філологічному товаристві тісним чином було переплетено науково-педагогічні та культурно-просвітницькі інтереси його членів. На одному з засідань 1892 р. М.Ф. Сумцов виступив з пропозицією про відкриття Педагогічного відділу, з метою «обговорення питань, які мають дотичність до викладання історико-філологічних предметів в навчальних закладах» [6, Л. 1]. У 1893 р. відділ було відкрито і вже близько 1895 р. разом з членами Харківського історико-філологічного товариства, які автоматично входили до його складу, останній налічував більш ніж сто осіб – викладачів гімназій, училищ та шкіл, які проживали як у Харкові і в Харківській губернії, так і далеко за межами України. І народних вчителів, і університетську професуру, які брали участь у роботі Товариства та його відділі, усіх об'єднував один найбільш суттєвий бік їх діяльності – освіта, виховання підростаючого покоління. На засіданнях Педагогічного відділу, очолюваного М.Ф. Сумцовим було заслухано сотні доповідей та рефератів, присвячених методиці викладання гуманітарних дисциплін, організації дозвілля та відпочинку учнів, класного та позакласного читання та т. ін. Значна частина доповідей надрукована у сімох випусках «Трудів Педагогічного відділу», розміщених у Збірниках Харківського історико-філологічного товариства. Підготовлений членами Відділу «Посібник для влаштування загальнодоступних наукових та літературних читань» тиражем 3000 екземплярів витримав два видання [1, с. 2]. При відділі було створено лекційний комітет, методична комісія, яка розроблювала питання поліпшення гімназичних курсів.

З відкриттям при Товаристві Педагогічного відділу кількість жінок значно збільшилась (наприкінці ХІХ ст. вони становили четверту частину складу відділу). Усіх їх об'єднувало велике бажання допомогти народу, озброїти його знаннями і заради цієї мети багато з них працювали не пок-

ладаючи рук усе своє життя.

Звісно, що Харківський університет перший серед університетів порушив клопотання про допуск жінок у студентські аудиторії. Тому надання їм права членства в Товаристві було закономірним наслідком прогресивних поглядів його членів. Саме у лавах товариства розквітнув науковий талант сільської вчительки О.Я. Ставровської (Єфименко), першої жінки-доктора історичних наук, Х.Д. Алчевської, яка навіть не мала свідоцтва про освіту і була обрана віце-президентом Міжнародної ліги освіти, плідно працювала на ниві просвітництва у лавах Харківського історико-філологічного товариства з 1882 р. Олександра Михайлівна Калмикова – педагог, громадська діячка, теж член Товариства. На початку ХХ ст. членом Товариства стала дружина відомого українського історика Антоновича, археолог К.М. Мельник. Активну участь у науковій роботі Харківського історико-філологічного товариства брали Марія Миколаївна Салтикова, яка за допомогою Д. І. Багалія здійснила переклад з німецької «Щоденника» мандрівки академіка Гільденштедта до Слобідської України в останній чверті ХVІІІ ст., і Олена Петрівна Радакова – талановита дослідниця історії українського козацтва та побуту населення Слобожанщини.

Загальному успіхові педагогічної діяльності харківських вчительок у значній мірі сприяла суспільно-просвітницька спрямованість у роботі як усього Товариства цілковито, так і окремих найбільш активних його представників. У 1894 році на одному з засідань за пропозицією М. Ф. Сумцова Товариство постановило влаштувати загальнодоступні наукові читання для харківських вчительок. Для читання курсу лекцій з мовознавства, загальної літератури, загальної історії, російської літератури та історії було виділено групу членів Харківського історико-філологічного товариства у складі якої були проф. Д.І. Багалій, В.П. Бузескул, Д.М. Овсянников-Куліковський, С.В. Соловйов, І.М. Собєстіанський, В.І. Савва, М.Ф. Сумцов та Ю.Л. Шелепевич.

Наукові читання проводились протягом двох років, лекції відрізнялись великою змістовністю та користувались великим успіхом. У 1897 році Товариство розширило лекційну діяльність, влаштовуючи регулярні загальнодоступні наукові читання з використанням діапозитивів, які з'явилися у той час. Виникнувши з метою проведення загальнодоступних наукових читань для харківських вчительок, комітет за два роки поширив свою діяльність на усі верстви населення не лише Слобожанщини і перетворився у значну організацію.

У роки першої світової війни при товаристві було створено Англо-французький відділ (1916) під головуванням В.І. Сливицького з метою поширення наукових зв'язків із закордонними вченими. Саме Харківське історико-філологічне товариство єдине в країні у 1917 р. прийняло рішення про створення комісії з охорони пам'яток історії і культури, яка під головуван-

ням видатного мистецтвознавця Ф.І. Шміта почала діяти з весни 1918 р. Результатом різноманітної наукової діяльності Харківського історико-філологічного товариства стали 21 том «Збірників» і 5 випусків «Вісників», за висловом фахівців, багатючих на фольклорно-етнографічні матеріали [3].

Важко перебільшити доробок Харківського історико-філологічного товариства в розвиткові українознавства. Ще в 90-ті роки XIX ст. спільними зусиллями з повітовою інтелігенцією, за розробленими Д.І. Багалієм, М.Ф. Сумцовим, М.Г. Халанським, Є.К. Редіним, П.С. Єфименко програмами, було проведено історико-етнографічне дослідження Харківщини, а на початку XX ст. завдяки напруженій роботі усіх його представників здійснено підготовку і проведення XII археологічного з'їзду у Харкові (1902), який став тріумфом науки і культури на Слобожанщині [4].

Знайомство з історією університетських товариств того часу свідчить, що Харківське історико-філологічне товариство було єдиним, вступ до якого не обмежувався науковим цензом, а регламентувався лише бажанням і можливістю активно сприяти розвитку і поширенню історичних та філологічних знань. Ця обставина забезпечувала постійний приплив у Товариство справжніх ентузіастів науки, незалежно від їх службового становища, професії та місця проживання. Географія членів Харківського історико-філологічного товариства виходить далеко за межі України. У різні роки членами Товариства ставали видатні наукові та просвітницькі діячі з усіх куточків Росії. Про це свідчать такі наведені в протоколах його засідань персоналії, як директор Московського археологічного інституту акад. Ф.І. Успенський, видатний філолог-лінгвіст акад. Ф.Є. Корш, дослідник історії Кубанського козацтва П.П. Короленко., дослідник фольклору тверського козацтва, викладач Ставропольської гімназії С.В. Фарфоровський, філолог-фольклорист, викладач гімназії з Владикавказу Л.П. Семенов та ін.

Офіційно Товариство припинило свою діяльність 1919 р., але закладені ним традиції ще впродовж тривалого часу були відчутні в харківському інтелектуальному кліматі.

В 1980-их рр. у середовищі науковців-гуманітаріїв з'являються плани відродження ХІФТ. А 8 лютого 1991 р., за клопотанням наукової громадськості були скликані установчі збори, на яких ухвалили новий Статут Харківського історико-філологічного товариства. Офіційного статусу Товариство набуло після його реєстрації виконавчим комітетом Харківської міської Ради народних депутатів 9 грудня 1991 р.

Сьогодні Товариство налічує 29 дійсних членів, з-поміж яких переважна більшість – доктори та кандидати наук. Почесним членом товариства є професор Варшавського університету й керівник лабораторії в Інституті польської мови Польської Академії наук Януш Рігер. У 1991-1999 рр. Головою Товариства був Анатолій Івченко, від 1999 р. цю посаду обіймає Ігор Михайлин. Крім названих, у складі Управи Товариства за цей час бу-

ли Сергій Вакуленко, Володимир Головченко, Андрій Даниленко, Володимир Кравченко, Володимир Маслійчук, Анатолій Нелюба, Володимир Прокопенко, Леонід Ушкалов.

Першочерговим завданнями Товариства є організація наукових досліджень з історії, філології, етнографії та фольклористики, культурології, філософії та інших гуманітарних дисциплін, залучення до наукової діяльності здібної молоді, співпраця з українськими та закордонними науковими осередками. Згідно зі Статутом, відновлене Товариство є спадкоємцем традицій своїх попередників, тобто Харківського історико-філологічного товариства, що діяло в 1877-1919 рр.

Висновки. Вивчення діяльності ХІФТ доводить, що з моменту заснування і по теперішній час Товариство відіграє провідну роль у процесі історико-краєзнавчих, фольклорно-етнографічних, археологічних, діалектологічних та археографічних досліджень в Україні, у розповсюдженні наукових знань в багатьох галузях гуманітарних наук. Особливо це важливо на нинішньому етапі розвитку нашої держави, коли в країні відбуваються глобальні зміни, важливо не втратити кращі традиції, не забути імена тих людей, які зробили значний внесок у розвиток української культури і продовжують в такий спосіб дбати про майбутнє нашої Батьківщини.

Список літератури: 1. Отчет о деятельности историко-филологического общества за 1891-1893. // Сб. ХИФО. – 1893. – Т. 5. 2. *Сумцов Н.Ф.* Двадцатипятилетие Историко-филологического общества, состоящем при Харьковском университете / Н.Ф. Сумцов // Сб. ХИФО. – Т. 14. – Харьков, 1905. – С. 17-28. 3. *Токарев С.А.* История русской этнографии / С.А.Токарев. – М.: «Наука», 1966. – 453 с. 4. *Фрадкин В.З.* XII археологический съезд и его значение в развитии отечественной этнографии / В.З.Фрадкин // Хазарский альманах. Т. 1. – Харьков: Каравелла, 2002. – С. 2–214. 5. *Фрадкин В.З.* До питання про суспільно-політичні погляди членів Харківського історико-філологічного товариства / В.З. Фрадкин // Зб. Харк. історико-філологічного товариства. Т.2. – Х.: Око. – С. 3-15. 6. ЦДІА України, ф.2052, од. зберіг. 223, Л. 1.

Надійшло до редколегії 28.05.2013.

УДК 374.71

Харківське історико-філологічне товариство: історія і сучасність / Н.В. Фрадкіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 69(1042). – С. 45-49. Бібліогр.: 6 назв.

Исследуется история возникновения и современность, анализируются методы и формы работы Харьковского историко-филологического общества. Раскрывается вклад членов общества в развитие науки и культуры в Украине.

Ключевые слова: научное общество, педагогическая деятельность, интеллигенция, украиноведение.

We investigate the origin and history of modernity, analyzed the methods and ways of working Kharkiv Historical and Philological Society. Reveals the contribution of members of society in the development of science and culture in Ukraine.

Key words: scientific society, educational activities, the intelligentsia, Ukrainian.